

6 Szczęp Harcerzy im. T. Kościuszki w okresie okupacji Szare Szeregi - Okręg Poznań-Północ

Początki

Na początku 1939 r., w związku z zagrożeniem wojennym harcerze z 6 Szczępu wzięli udział w kursie Wojskowej Służby Obserwacyjno-Meldunkowej, zorganizowanym przez Wydział Wojskowy Zarządu Miejskiego i Komendę Chorągwi ZHP. Uczestnicy tego kursu, w dniu 12 sierpnia 1939, otrzymali karty powołania do służby wojskowej i przydział do oddziału pomocniczego 7 Batalionu Telegraficznego na Cytadeli. Po otrzymaniu karabinów, amunicji, aparatu telefonicznego i pozostałego ekwipunku oddział utworzył Stację Obserwacyjno-Meldunkową na Winiarach, usytuowaną na dachu budynku przy ul. Obornickiej 147 (obecnie ul. Piątkowska).

Posterunek obserwacyjny działał w okresie od 24 sierpnia do momentu odwołania przez Dowództwo VII Okręgu Korpusu WP, w dniu 4 września 1939. W skład oddziału obserwacyjnego wchodził następujący harcerze 6 Szczępu ZHP: Józef Szafrąński (dowódca Stacji), Stanisław Kudliński (z-ca dowódcy), Władysław Jankowiak, Władysław Kaczmarek, Teodor Kruger, Zdzisław Leitgeber, Władysław Łęszczak, Sylwester Mager, Edmund Michalak, Wiktor Paczyński, Tadeusz Radzimski, Czesław Szczegóła i Tadeusz Tomczyk.

W dniu 8 września, dwa dni przed wkroczeniem armii niemieckiej do Poznania, oddział został formalnie rozwiązany. Natomiast Komendant 6 Szczępu Harcerzy H.R. dh Teodor Łagoda został wcześniej zmobilizowany jako żołnierz - mechanik samolotowy 3 Pułku Lotniczego na Ławicy i odbył całą kampanię wrześniową w ramach swojej jednostki. W momencie wkroczenia Armii Czerwonej na obszar Polski, Pułk Lotniczy z poznańskiej Ławicy znajdował się w Kopyczyńcach k/Trembowli na Podolu. Razem ze swoimi towarzyszami broni druh Łagoda znalazł się w obozie internowania w Starobielsku, skąd trzeciego dnia uciekł i po długiej wędrówce, w połowie października 1939 r., powrócił do Poznania.

Konspiracja

Organizacja konspiracyjnego harcerstwa na obszarze Winiar, Naramowic, Solacza i Podolan, rozpoczęła się już w połowie października 1939 r. Początkowo działania te były spontaniczne, podejmowane na własną rękę. W warunkach szalejącego terroru okupanta ważną sprawą było nawiązanie kontaktów i informacja o sytuacji na świecie. Druhowie Kudliński i Łagoda, wspólnie decydują się nie oddawać radioodbiorników, co było zagrożone karą śmierci, i przepisują na starej maszynie do pisania "Rofa" informacje z nasłuchu Paryża i Londynu. Redagowanie własnego biuletynu informacyjnego na Winiarach trwało tylko do końca grudnia 1939 r., ponieważ później otrzymywano od harcerzy hufca jeżyckiego cotygodniową gazetkę konspiracyjną WOZZ "Świt", a od lutego 1940 r. harcerską gazetkę "Zerwiemy pęta", redagowaną przez "Szare Szeregi" z Jeżyc.

Jeszcze wcześniej, pod koniec października 1939 r. Łagoda nawiązał kontakt z harcmistrzem Sylwestrem Wietrzykowskim i dowiedział się o zorganizowaniu się "siódemki" i reaktywowaniu Komendy Chorągwi. W tym czasie powstała już w Poznaniu konspiracyjna Komenda Chorągwi "Ul Przemysław", w której skład weszli, m.in. Józef Wiza, Franciszek Firlik, Roman Łyczywek i Józef Śmigaj. Dla całego konspiracyjnego harcerstwa przyjęto kryptonim **Szare Szeregi**. W instrukcji organizacyjnej Szarych Szeregów podział na hufce został zastąpiony podziałem na okręgi. Okręg składał się z kilku środowisk, w którym miała działać jedna lub kilka drużyn. 6 Szczep Harcerzy im. Tadeusza Kościuszki otrzymał nazwę "Szare Szeregi - Okręg Poznań-Północ". Według zaleceń instrukcji, do Szarych Szeregów można było przyjmować młodzież harcerską w wieku ponad 18 lat i legitymujących się drugim stopniem przysposobienia wojskowego. Szare Szeregi były organizacją kadrową, skąd wielu starszych harcerzy przechodziło następnie do organizacji wojskowych, najpierw Wojska Ochotniczego Ziemi Zachodnich (WOZZ), a od 1943 roku Armii Krajowej, wykonując zadania rozpoznawcze i uczestnicząc w konspiracyjnej podchorążówce.

Z inicjatywy druha Łagody w listopadzie 1939 r. utworzona została na Winiarach grupa wojskowa, której dowództwo przyjął por. rez. Edmund Jankowiak, prezes Koła Przyjaciół Harcerstwa. Po wysiedleniu por. Jankowiaka do Generalnej Guberni dowództwo grupy wojskowej przejął mieszkaniec Podolan sierż. Marian Pawlaczyk.

Szare Szeregi - Okręg Poznań-Północ

W dniu 6 stycznia 1940 roku, w mieszkaniu druha Adama Itkowiaka na Podolanach, przy okazji tradycyjnego "opłątka", odbyło się pierwsze spotkanie organizacyjne drużynowych Szarych Szeregów z Okręgu Poznań-Północ, przysięgę złożono na krzyż harcerski. W zebraniu uczestniczyli: T. Łagoda, St. Kudliński, J. Szafranski, B. Pietrzak, A. Itkowiak, T. Tomczyk, Z. Skotarczak, T. Kruger oraz dużynowa harcerki B. Musielakówna. Komendantem Okręgu Poznań-Północ został r. Teodor Łagoda, a jego zastępcą r. Stanisław Kudliński. Przyjęto następujący podział organizacyjny i określono następujące cele rozpoznawcze:

- Rejon Winiary I (Stanisław Kudliński) i rejon Gołęcin (Bolesław Pietrzak), przy współdziałaniu z grupą wojskową - poligon wojskowy w Biedrusku oraz koszary wojskowe w Gołęcinie
- Rejon Winiary II (Józef Szafranski) - forty V i VIa wraz z przynależnymi bunkrami
- Rejon Solacz (Teodor Kruger) - koszary w Gołęcinie, szkoła przy ul. Widnej, gdzie stacjonowała piechota zmotoryzowana służby wewnętrznej
- Rejon Podolany (Adam Itkowiak) - fort VI z bunkrami oraz obóz jeńców angielskich, usytuowany między ulicami Druskienicką i Szczawnicką
- Rejon Winogrody (Tadeusz Tomczyk) - cytadela i hala balonowa przy ul. Wyłom - od strony południowej, stanowiąca magazyn bomb, broni lotniczej i samolotów myśliwskich
- Rejon Naramowice (Zbigniew Skotarczak) - forty IV i IVa wraz z bunkrami i hala balonowa od strony północnej

- Rejon Strzeszyn (Czesław Jańczak) - stacja kolejowa Strzeszyn, jako rozrządowa dla ładunków kierowanych do koszar w Golęcinie
- Drużyna harcerek (Bolesława Musielak)

Okręg Poznań - Północ liczył około 200 harcerek i harcerzy, w tym 80-ciu powyżej 18 lat po przeszkoleniu wojskowym. W działalność konspiracyjną zaangażowani byli także młodszy harcerze, jednym z nich był dh Bogusław Olejniczak (rocznik 1930), który dostawał do wykonania zadania "małego sabotażu" i przynosił meldunki. Potwierdzeniem, że były to zadania niebezpieczne świadczy zaginięcie, w niewyjaśnionych okolicznościach, gońca Rejonu Winiary II Jerzego Majewskiego, roznoszącego konspiracyjne gazetki.

W roku 1940 Komendant Chorągwi hm Franciszek Firlik zorganizował kontakt Teodora Łagody z dowódcą WOZZ w Poznaniu - kpt. Kmiotkiem "Pomianem" i uzgodnił dalsze kontakty z Komendą Chorągwi przez phm E. Przybyłowicza. W dyspozycji Okręgu Poznań-Północ znajdowały się dwie przenośne stacje krótkofalowe o zasięgu do 20 km oraz 17 karabinów i 4 browningi z nabojami, pozostałe z działalności harcerzy w Stacji Obserwacyjno Meldunkowej w czasie kampanii wrześniowej. W posiadaniu Okręgu Poznań-Północ znajdował się także jeden karabinek sportowy kbks, używany wcześniej w zawodach strzeleckich.

Harcerki

Drużyna harcerek, pod kierownictwem drużny Bolesławy Musielak a następnie Janki Ratajczak, zajmowała się szkoleniem w zakresie pomocy sanitarnej i wysyłaniem paczek do rodzin wywiezionych do Generalnej Guberni. Kurs pielęgniarski, zorganizowany przez dr Irenę Tarnowską i prowadzony przez Panią M. Jędrzejewską b. dyrektorkę Szkoły Pielęgniarskiej, ukończyły następujące harcerki: Barbara Kisielewicz, Janina Modrzyńska, Helena Nowak, Mieczysława Olejniczak i Leokadia Tritt.

"Polska Niepodległa"

Harcerze Szarych Szeregów włączali się również do organizacji czysto wojskowych. Jak wspomina uczestnik tamtych wydarzeń Alfred Andrzejewski, wiosną 1940 roku, jeszcze przed akcją wysiedleń, Tadeusz Urbański zaprosił do swojego domu przy ul. Nałęczowskiej pięciu kolegów: Alfreda Andrzejewskiego, Bogdana Dybizbańskiego, Bogdana Janowskiego, Leona Pawułę i Zbigniewa Tabakę. W obecności przedstawiciela organizacji wojskowej stworzona została grupa zwiadu wojskowego. Pierwsze zadanie, jako próba odwagi, polegało na przenoszeniu broni i granatów. Dalsza działalność tej grupy została jednak przerwana wysiedleniem z Podolan całej rodziny Urbańskich i utratą łączności z Tadeuszem Urbańskim, który miał kontakt z dowództwem.

Organizacja wojskowa do której należeli niektórzy harcerze Szarych Szeregów nosiła nazwę "Polska Niepodległa" i od roku 1943 była podporządkowana Armii Krajowej. Alfred Andrzejewski należał przed wojną do drużyny harcerskiej "Wilków morskich" i nie należał do Szarych Szeregów w Okręg Poznań-Północ. Do

organizacji wojskowej "Polska Niepodległa" został przyjęty za pośrednictwem Tadeusza Kotłowskiego, syna chorążego Kazimierza Kotłowskiego z grupy wojskowej Szarych Szeregów. Tadeusz Kotłowski wstąpił wcześniej do tej organizacji za pośrednictwem Jana Masadyńskiego. Od Alfreda Andrzejewskiego, przysięgę wojskową w imieniu Armii Krajowej odbierał Jan Masadyński i Tadeusz Kotłowski ps. "Jastrząb".

Aresztowania

W nocy 23 kwietnia 1941 r. Gestapo zaaresztowało Teodora Łagodę i jego zastępcę Stanisława Kudlińskiego. W tym samym czasie zaaresztowano na Winiarach jeszcze około 30 osób nie należących jednak do Szarych Szeregów. W lipcu 1941 r. zaaresztowany został także zastępca dowódcy grupy wojskowej plut. Władysław Keck. W trakcie przesłuchań, które rozpoczęły się w sierpniu 1941 r. okazało się, że aresztowania wyniknęły z kontaktów z innymi organizacjami podziemnymi działającymi na terenie Winiar. Po okresie śledztwa w Gestapo, aresztowani harcerze zostali przewiezieni z Fortu VII do więzienia we Wronkach, a następnie zesłani do obozu koncentracyjnego w Mauthausen.

Po aresztowaniu dh Teodora Łagody obowiązki komendanta Szarych Szeregów Okręgu Poznań-Północ przejął Adam Itkowiak a jego zastępcą został Józef Szafrański. Nowe kierownictwo podjęło środki ostrożności i często nocowano poza domem. W czerwcu 1941 r. aresztowano Zbigniewa Skotarczaka Komendanta Rejonu Naramowice, poza tym były aresztowania, ale członków winiarskiej organizacji Stronnictwa Narodowego. Po półrocznej przerwie dh Itkowiak, po rozmowie z komendantem grupy wojskowej sierż. Pawlaczykiem, zdecydował o wznowieniu działalności konspiracyjnej, z zachowaniem szczególnej ostrożności. W dniu 6 stycznia 1942 roku spotkano się na "opłatku" przy ul. Nałęczowskiej 14, gdzie zamieszkał dh Adam po wysiedleniu z jego własnego domu. Pod koniec roku 1942 został zaaresztowany dh Szafrański, ale jego aresztowanie związane było z pracą na kolei i po półrocznym pobycie w areszcie przy ul. Młyńskiej dh Szafrański został zwolniony.

Po długiej przerwie, w końcu 1942 r. nawiązano kontakt z "Ulem Przemysław" poprzez Alojzego Kozłowskiego nauczyciela z Krzyżownik, który był bliskim znajomym kierownika szkoły w Strzeszynie Stanisława Popiela. Niestety kontakt ten trwał bardzo krótko ze względu na fakt, że już wiosną 1943 r. aresztowano członków Komendy Chorągwi Jana Skrzypczaka i Alojzego Kozłowskiego. Pod koniec 1943 r. na spotkaniu z przedstawicielem Komendy Chorągwi dh Itkowiak został osobiście zobowiązany do ograniczenia aktywności do działalności samokształceniowej.

W czerwcu 1944 r. nastąpiły aresztowania wśród członków konspiracji wojskowej, zaaresztowano dowódcę kompani Franciszka Małeckiego i Jana Masadyńskiego. Tadeusz Urbański oraz Alfred Andrzejewski, Leon Pawuła i Zbigniew Tabaka zostali aresztowani trochę później, we wrześniu 1944 roku. W tym czasie zaaresztowany został również Walenty Patalas. Następnie, w październiku 1944 r. zaaresztowany został Tadeusz Kotłowski z Sołacza, pracujący razem z Andrzejewskim w Zakładach Wojskowych na Gołęczynie. Była to ostatnia fala

aresztowań, już pod koniec akcji "Burza". Wszyscy wyżej wymienieni, z wyjątkiem Małeckiego, Andrzejewskiego i Patalasa, zginęli w obozach koncentracyjnych. Walenty Patalas, również więzień Gross-Rosen zmarł w 1945 roku, krótko po powrocie z obozu koncentracyjnego. Wśród walczących o wolną Polskę był również 18 letni harcerz z Sołacza Bogdan Michaelis, który poległ z bronią w rękę w powstaniu warszawskim. Niespodziewanie, w ostatnich dniach działań wojennych, w styczniu 1945 roku, w czasie patrolu rozpoznawczego zginął na Pódolanach 19 letni harcerz Bolesław Floryszczak.

"Odeszli na wieczną wartę"

- Bolesław Floryszczak, lat 19, zginął 28.01.1945 r. na Podolanach, jako przewodnik patrolu rozpoznawczego
- Tadeusz Kotłowski ps. Jastrząb, lat 20, aresztowany przez Gestapo w dniu 4.10.1944 w Poznaniu. Zginął 24.02.1945 w Mauthausen
- Bogdan Michaelis ps. Orzeł, lat 18, poległ 11.09.1944 w Powstaniu Warszawskim
- Walenty Patalas, lat 31, aresztowany przez Gestapo w dniu 15.09.1944 r., zmarł w 1945 r. po powrocie z obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen
- Leon Pawuła, lat 20, aresztowany przez Gestapo w dniu 15.09.1944 w Poznaniu. Więzień Foriu VII oraz obozów koncentracyjnych Żabikowo, Gross-Rosen i Dora. Zamęczony, zmarł w czasie transportu do Bergen-Belsen (8.04.1945 r.)
- Tadeusz Urbański, lat 21, aresztowany 15.09.1944 w Poznaniu. Zginął w marcu 1945 w obozie koncentracyjnym w Gross-Rosen

Na apelu poległych wzywano wszystkich poznańskich harcerzy, którzy oddali swe życie dla Ojczyzny i odeszli "na wieczną wartę", harcerzy z wszystkich pięciu Okręgów Szarych Szeregów w Poznaniu: I Okręgu Poznań - Wschód (Śródka, Główna, Osiedle Warszawskie i Rataje), II Okręgu Poznań - Zachód (Jeżyce, Ławica i Krzyżowniki), III Okręgu Poznań - Północ (Winiary, Sołacz, Gołęcin, Podolany, Naramowice i Winogrady), IV Okręgu Poznań - Południe (Łazarz i Górczyn) i V Okręgu Poznań - Centrum (Śródmieście, Wilda i Dębiec).

Andrzej Pawuła, phm
Drużynowy 61 PDH im. St. Staszica (1957 - 1961)
Poznań, dnia 19 kwietnia 2003 r.

Materiały źródłowe:

1. Rys historyczny ruchu harcerskiego na terenie działalności b. VI Hufca Harcerskiego Poznań - Winiary, opracowany przez komisję w składzie: Teodor Łagoda, Stanisław Kudliński, Adam Itkowiak, Józef Szafranski, Sylwester Mager, Janina Ratajczak, Teodor Kruger, Tadeusz Tomczyk, Bolesław Pietrzak i Zbigniew Skotarczak.
2. Monografia dotycząca pracy harcerskiej w okresie okupacji hitlerowskiej, opracowana przez hm Teodora Łagodę, w lutym 1957 r.

3. Historia Szarych Szeregów Poznań-Północ, opracowana przez podharcmistra Stanisława Kudlińskiego, stanowiąca uzupełnienie monografii pracy harcerskiej z okresu okupacji, opracowanej przez hm. Teodora Łagodę.
4. Zarys historii 31-lecia 6 Poznańskiej Drużyny Harcerzy im. Tadeusza Kościuszki i VI Hufca Harcerskiego Poznań - Winiary 1932 - 1963. Zebrał i opracował p hm Tadeusz Basiński, Poznań, 1963.